

Onorato Pàstine, *Genova e l'impero ottomano nel secolo XVII*, Cenova: Sede della Societa Ligure di Storia Patria-Palazzo Rosso, 1952, 185 s.

Mahmut Halef CEVRİOĞLU
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

İtalyan devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ikili ilişkilere odaklanan çalışmalardan çok az bir kısmı hikâyeyi 1600 sonrasına taşımaktadır. Gerek yerli gerek yabancı telif eserler arasında on yedinci yüzyıl üzerine çalışanlar ise büyük ölçüde yalnız Venedik-Osmanlı mücadelesine eğilmeyi tercih etmişlerdir. Bu meyanda incelemeye aldığımız “XVII. Yüzyılda Ceneviz ve Osmanlı İmparatorluğu” başlıklı eser önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmaları ağırlıklı olarak yirminci asrın ilk yarısında yayınlanmış olan Cenovalı tarihçi Onorato Pàstine'nin akademik üretimi Yeniçağ Ceneviz Cumhuriyeti'nin haberleşme, ticari örgütler ve siyasi tarihine ağırlık vermektedir. On yedi ve on sekizinci yüzyıl Osmanlı-Ceneviz ticari ve diplomatik münasebetleri üzerine de çalışmaları bulunan Pàstine'nin eserleri ne yazık ki büyük ölçüde Osmanlı tarihçilerinin gözünden kaçmış gibi gözükmektedir. Hâlbuki hem yazarın titizliği hem de konunun bakırlığı açısından ele alınan eser dikkate değerdir.

Kitabın ele aldığı konuları genel itibariyle üç ana başlık altında sıralayabiliriz: İstanbul ve İzmir diplomatik sahnesinde Ceneviz'in yeni bir aktör olarak yerleşmesi, Osmanlı-Ceneviz ticaretinin ihyası ve bununla bağlantılı olarak da 1660'lar ve 1670'lerde özellikle İzmir'den İmparatorluğa sokulan sahte metal paralar meselesi. Bu çerçevede okurlar 1637'den 1682'ye kadar geçen süre zarfında Ceneviz, İstanbul ve İzmir üçgeninde pek çok siyasi ve ticari aktör ile ekonomik tartışmaya aşına olurlar. Bu sırada on yedinci asır Akdeniz ticaretinin pratikleri, İstanbul diplomasisi ve Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın siyaset anlayışlarına dair pek çok detayı da satır aralarından yakalamak mümkün olmaktadır.

Daha somut bir değerlendirme sunabilmek adına kitabın bölümlerine odaklanmak faydalı olacaktır. “Giriş,” “sonuç” ya da “kaynakça” için hususi kısımları bulunmayan eser sekiz bölümden oluşmaktadır. “Doğu Ticaretinin Yeniden Tesisi” başlıklı ilk bölüm Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinin çok kısa bir özetini verdikten sonra 1637 yılından itibaren Ceneviz idaresinin tekrar Doğu Akdeniz'de bağımsız bir aktör olarak ticaret yapma isteğini değerlendirip ilk defa 1665 yılında elçileri Agostino Durazzo aracılığı ile bu fırsatı yakalayışlarını anlatmaktadır. “Madeni Para Meselesi” başlıklı ikinci bölüm ise ticaret gemileriyle büyük miktarlarda muhtelif değeri düşürülmüş ya da sahte paranın on yedinci yüzyıl ortalarında Osmanlı limanlarına yığılmasını ve Ceneviz soylularının tüm yasaklara rağmen bu paraları darp etmelerini anlatmaktadır.

Üçüncü bölüm “İlk Ticaret Konvoyu ve Fransa'nın Muhalefeti” başlığını taşımakta

ve Agostino Durazzo'nun ikinci büyükelçiliğine odaklanmaktadır. Ayrıca hem İstanbul'daki Fransız temsilciliğinin hem de Paris'teki Fransız otoritelerin, Ceneviz'in tekrar kendi sancağı altında Osmanlı İmparatorluğu'yla ticaret yapan bir devlet olmasına itirazı da bu bölümde işlenmektedir. Devamında gelen "Para Buhranı ve Siyasi-İktisadi Yansımaları" ise tekrar sahte para meselesini ele almakta, hem İstanbul hem de İzmir'de krizin etkilerini, aktörlerini ve alınan tedbirleri irdelemektedir. Beşinci bölüm, "İstanbul'daki İkamet Elçiliği ve İzmir'deki Konsolosluk: İç Karışıklıklar," Ceneviz'in ilk mukim elçisi Sinibaldo Fieschi ve İzmir konsolosu Ottavio D'Oria'nın faaliyetleri, kapayamadıkları borçları ve görev teslimlerini ele almaktadır. Özellikle Fieschi'nin enteresan kişiliği, İstanbul'da kurmuş olduğu bağlar ve vurdumduymaz cömertliği ile Ceneviz'in Doğu Akdeniz ticaretinin yıkımına neden olduğu yorumu yazar tarafından ayrıntılarıyla işlenmiştir.

1672 yılına kadar olan biten olaylar ilk beş bölümde ele alındıktan sonra konu başa sarılıp 1666-1673 arası Akdeniz ticaretinin dinamikleri masaya yatırılmaktadır: "Ticari Teşkilatlanma ve Faaliyetler" başlıklı altıncı bölüm bu veçhile Cenevizli tüccarlardan alınan konsolosluk katkıları, arızı vergiler, konsolosların yetkileri, ticareti yapılan emtialar, ticaret rotası, Ceneviz gemilerinin isimleri, tüccarların konsoloslardan talepleri ve Mağrip korsanlarının Ceneviz ticaretine etkisi gibi konuları işlemektedir. Yedinci bölüm "İhya Teşebbüsleri: İltizam Sistemi" başlığı altında, Osmanlı İmparatorluğu'nda daimi temsilcilikler bulundurma'nın ağır yükünün kamu bütçesinden çıkarılıp, bireylere iltizam yoluyla aktarılmasını anlatmaktadır. Bu bölümde Fieschi'ye nihayet 1675'te İstanbul mukimliğinden el çektirilmesi, borçlarının ödenmesi için yapılan planlar ve sahte para meselesine çözüm olarak Ceneviz'in doğu ticareti için hem Arap hem Latin harfleri yeni bir sikke darbına yönelik kısa süreli girişimi (ss.149-153) hususlarını bulmaktayız. Sekizinci ve son bölüm ("Girişimin Son Faaliyetleri") ise 1677-1682 arasını kapsamakta ve önceki bölümlerden daha fazla olarak İzmir konsolosluğuna odaklanmaktadır. Bu bölüm Batılı konsolosların İzmir'deki etkileşimini izlemek açısından da önem arz etmektedir. Kapanış bölümü olarak addedilmesi gereken bu kısım, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yabancı sefirlere karşı sert tutumu, Fransa'nın Ceneviz'e muhalefeti ve İstanbul mukim temsilciliğinin altından kalkılması güç mali yükü gibi engeller karşısında son Ceneviz temsilcisi Francesco Lèvento'nun 1682'de İstanbul'dan kaçarak Ceneviz'in on yedi yıllık girişimini sona erdirmişini okurlara sunmaktadır.

Yazarın istifa ettiği kaynak grubuna eğilecek olursak, Pàstine'nin sadece Ceneviz arşivi belgeleriyle (*Archivio di Stato in Genova*) sınırlı kaldığını söylemek yerinde olacaktır. İstanbul'daki mukim elçiliğin yazışmaları için *Lettere Ministri Costantinopoli*, İzmir'deki konsolosluğun irtibatı için *Lettere Consoli Turchia* ve Ceneviz'de doğu ticaretine dair yapılan tartışmalar ve alınan

kararlar için ise *Giunta del Traffico* fonları olay örgüsünü oluşturan ana sınıfları teşkil etmektedir. Bu noktada yazarın arşiv belgelerine dayalı yoğun anlatımıyla kuvvetli bir pragmatizm yakaladığını söyleyebiliriz. Ancak, İstanbul ve İzmir'deki sair mukim elçi ve konsolosların raporları için Venedik, Hollanda ya da Fransa arşivlerinden de destek alabilmiş olsaydı, Pàstine'nin daha dengeli bir anlatım sunabileceğine şüphe yoktur. Zira Osmanlı siyasetine dair yapılan yorumlar ya da Ceneviz aktörleriyle diğer tüccar milletlerin içine girdiği mücadeleler, sadece Ceneviz temsilcilerinin kaleminden okurlara aktarılmaktadır.

Kitapta Osmanlılara dair yakalanabilen ayrıntılar arasında Ceneviz diplomatlarının Fazıl Ahmet Paşa nezdinde olumlu bir tavrın keyfini sürerken, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinden hiç hazzetmediklerini görmekteyiz (s.153). Divan- ı Hümayun baş tercümanları Nikusios Panayotis ve Aleksander Mavrokordatos ile ise diyalogları her zaman kuvvetli olmuş, ancak Panayotis'in Ceneviz'e yardımları çok daha fazla ön plana çıkarılmıştır (ss. 20, 83, 98). İzmir'de kadınların konsoloslardan aldıkları *hediyeler*, farklı milletlerden tüccar ve konsolosların anlaşmazlıklarına müdahaleleri ve sahte para kaçakçılığına karşı değişken tavırları da (ss.63,75) dikkat çeker niteliktedir. Bu hususları mufassal Osmanlı tarihlerinde, çağdaş kroniklerde ya da sair Osmanlı resmi belgelerinde görmek mümkün olmadığından Pàstine'nin eseri ayrı bir önem kazanmaktadır.

Yine de tarafsız bir değerlendirme izlemek adına kimi eksikleri vurgulamakta fayda var: Her ne kadar madeni paralar içindeki maden oranlarının açıklanmasında ve ticari emtia çeşitlerinde detaya inilmiş olsa da Ceneviz-Doğu Akdeniz arasında yapılan ticaretin boyutuna dair çok bir gözlem bulmak mümkün değildir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu için Ceneviz ekonomisinin ne ifade ettiğini öğrenemediğimiz gibi Ceneviz için Osmanlı ticaretinin sayısal olarak nasıl bir ehemmiyete sahip olduğunu da göremiyoruz. Bu doğrultuda okurların Robert Paris'nin *Histoire du commerce de Marseille (Tome V): De 1660 à 1789 Le Levant* (Paris, 1957) adlı çalışmasında buldukları detayı Pàstine'den beklememeleri gerekir. Kitabın daha ziyade Paul Masson'un *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIe siècle* (Paris, 1896) başlıklı çalışması ile Tommaso Bertelè'nin meşhur *Il Palazzo degli Ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie* (Bologna, 1932) başlıklı monografisinin dördüncü bölümünü takviye etmeye uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Biçim yönünden ele almak gerekirse, yukarıda da belirttiğimiz üzere kitabın bir "giriş" ve "sonuç" bölümü bulunmamaktadır. İlk kısımda on altıncı asır Osmanlı-Ceneviz ilişkilerine dair kısa bir özet geçilmiş olması bir nebze "giriş" bölümünün eksikliğini kapasa da kitabın "sonuç" ya da genel bir kapanış değerlendirmesinden mahrum olması göz ardı edilemez bir noksanıdır. Neyse ki, danışılan eserlerin tam isimleriyle dipnotlarda belirtilmiş olması kaynakçanın

eksikliğini büyük ölçüde kapatmaktadır. Ayrıca, şayet kitabın yeni bir edisyonu yapılacak olursa metin sonuna bir indeks ve Cenova-Doğu Akdeniz ticaret güzergâhlarını göz önüne serecek bir harita eklenmesi okurlar için büyük kolaylık sağlayacaktır.

Nihayetinde mevcut çalışmanın on yedinci asır Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinin en azından Ceneviz tarafını aydınlatarak önemli bir açığı kapattığını söyleyebiliriz. Metnin son dipnotunda (s. 184) yazarın on yedi ve on sekizinci yüzyıl Ceneviz-Osmanlı ilişkilerine dair başka çalışmalara işaret etmesi, okurlara daha fazla okuma için ufak bir ipucu vermektedir. Pàstine'nin eseri, yeniçağ Akdeniz'inde Osmanlıların rolünü idraka bir adım daha yakınlaşmamıza yardımcı olacaktır.